

UNIVERSIDAD POLITECNICA DE VALENCIA

ESCUELA POLITECNICA SUPERIOR DE GANDIA

Licenciado en Comunicación Audiovisual

UNIVERSIDAD
POLITECNICA
DE VALENCIA

ESCUELA POLITECNICA
SUPERIOR DE GANDIA

EL FENOMEN DEL FUTBOL A LA SOCIETAT ESPANYOLA
ACTUAL: ECONOMIA, EDUCACIÓ I POLÍTICA

TRABAJO FINAL DE CARRERA

Autores:

Lluís A. Campello Nogueroles

Pablo Plaza Ibáñez

Tutor:

Francisco S. Castells-Ramón

GANDIA, 2012

Esquema de la memoria

- Introducció pàg. 3
- Objectius del projecte pàg. 5
- Context temàtic del documental pàg. 7
- Pla de treball pàg. 11
- Preproducció pàg. 13
- Producció pàg. 15
- Postproducció pàg. 17
- Referències pàg. 19
- Contingut dels capítols: pàg. 21
  - Economia
  - Educació
  - Política
- Veus participants pàg. 27
- Conclusions pàg. 41
- Bibliografia i fonts de recerca pàg. 43
- Annex pàg. 44

Introducció:

Per explicar els motius d'aquest treball hi ha que parlar per una banda del contingut i d'altra de la tècnica. Intentàvem posar-nos d'acord en un tema comú als dos, que ens agradara i ens motivés. Descartàrem els temes en que no ens podíem considerar uns "entesos" si es que ho això ho podem dir realment d'algun amb l'edat que tenim. Reduírem les possibilitat a dues: El cinema i el futbol.

Pablo, un dels dos membres del treball, ja tenia una experiència d'un any fent un programa de ràdio sobre cinema d'una hora de duració. Durant l'any passat reprené el funcionament del programa, esta vegada en altra emissora (de "Aldaia Ràdio" a "Ràdio l'Om" de Picassent) i afegint a Lluís, l'altre membre d'aquest TFC com a co-presentador. Del resultat obteniren una raonable experiència en el món de la ràdio.

Els dos compartim el gust per el gènere documental, sobretot els realitzats per al cinema, abans que els televisius, però decidírem que el que faríem per al TFC seria radiofònic, per major coneixement i per la pressumpció de que era un terreny molt més inexplorat als TFC de darrers anys.

Entre el cinema i el futbol decidirem finalment elegir el futbol més que res perquè portàvem tot l'any fent programes sobre cinema i volíem un canvi. Som consumidors habituals de futbol, no només de partits sinó de la cada vegada més insuportable atmosfera que rodeja cada detall del futbol. Ens agrada quan es poden llegir (vore no, perquè per les televisions és difícil) coses diferents al espectacle que han organitzat al voltant del futbol. Els articles de John Carlin o els reportatges de JotDown, magazine cultural online són esportivament bones referències per a nosaltres.

De tota manera el que volíem tractar era el futbol des d'una vessant extraesportiva, concretament de la gran influència de l'esport sobre tres dels pilars fonamentals de tota societat: L'educació, la política i l'economia. És una temàtica menys explotada, que no només ens serviria per ésser crítics amb un esport que ens agrada sinó també per aprendre més sobre la temàtica i aprendre també a fer documentals radiofònics, tot un repte professional apassionant.

Una vegada triat el fons i la forma del nostre projecte i partint des de la suposició que els temes que anàvem a tractar eres desconeguts per nosaltres, havíem d'organitzar cada capítol (educació, política i economia) al que li suposàvem una duració d'entre 30 i 45 minuts.

Després d'elegir el professor-tutor per al projecte, que enteníem que sols podia ser o bé Àlvaro de los Àngeles pel seu coneixement del documental o bé Francisco Castells per ser el professor de disseny de so, era el moment de començar la pre-producció: Havíem de buscar entrevistats, material per la grabació, estudi de ràdio, bibliografia, etc.

Objectius del projecte:

Els objectius els podem trobar tant en l'apartat tècnic, com artístic, com informatiu. Per un costat, tal i com hem comentat anteriorment argumentant les nostres motivacions, volíem fer un treball inexplorat, perquè enteníem que és una de les essències d'un treball d'aquesta magnitud. Tampoc es tractava de fer qualsevol cosa, havia de ser un projecte ambiciós, que ens permetera sobretot, aprendre.

A nivell professional volíem saber dominar el procés radiofònic necessari per treure avant un treball així. Que fos un documental era tot un repte ja que tenim molt clar que els documentals televisius es basen en la imatge, lògicament. Sense imatge, el muntatge sonor i el contingut deu ser imperiosament més interessant.

Per altre costat, volíem proporcionar una via més a tot allò que mai es conta sobre el futbol, totes aquelles experiències que no es poden conèixer si no es que les vius. Tot el que rodeja els partits o què senten els xiquets quan van a entrenar. Eixes històries menudes i també, perquè al futbol el rodegen tots aquells escàndols d'impagaments, moratòries, ajudes, excessos, suports institucionals incondicionals, etc.

Per últim, amb aquest projecte volem demostrar tota la experiència adquirida en aquests anys universitaris, demostrant les habilitats i tècniques apreses, en aquest cas, en matèria de so: Captació, edició, muntatge, ritme, etc. No sols posarem en pràctica les assignatures rebudes en la universitat sinó la nostra experiència extra-acadèmica en Ràdio L'Om de Picassent on conduíem un programa de cinema.

En cas de que aquest producte fos un producte de qualitat, digne, ens plantejaríem intentar emetre'l per ràdios que estigueren interessades, bé de caire municipal, bé de caire regional. Al ser un projecte realitzat en valencià, l'àmbit estatal ja queda un poc més difícil. Evidentment, Ràdio l'Om de Picassent serà la primera en la que, si

està interessada, emetrà el documental gràcies a la seva ajuda desinteressada en tot moment.

Aconseguir emetre el programa en una ràdio de cert renom no és un objectiu en si mateix però sí seria una conseqüència lògica d'haver fet un bon treball i un reconeixement i una motivació extra afegida a la més important, que és l'acadèmica. Pensem que és un projecte que té opcions de ser emès, entre altres coses perquè la temàtica principal és el futbol i que el format, tres capítols de 30-45 minuts és adaptable a tota classe de graelles radiofòniques.

Context temàtic del documental

El futbol és considerat l'esport més practicat, més visionat i, per tant, més popular de la història contemporània. Aquesta activitat esportiva s'ha erigit com l'espectacle més apassionant de la societat occidental europea, i per prolongació, a l'estat espanyol, on el futbol es converteix en un fenomen social transcendental. Però la funció que actualment té aquest esport no és, ni de prop, l'objectiu pel qual es va inventar i desenvolupar el futbol.

A l'any 1863 comença el que coneixem actualment com futbol, amb la creació a Sheffield, Anglaterra, de la Football Association. Encara així, ja hi existien activitats similars a aquesta modalitat esportiva anys enrere, inclús a l'edat abans de Crist. A Xina, al segle II aC, es jugava a un esport, el ts'uh Kuh, que consistia en ficar amb el peu una esfera a una xarxa llunyana. A Birmania, el Xinlone era (i es) una modalitat esportiva que combinava la dansa i l'esport, i que no persegueix una finalitat competitiva, sinò que es considerava un art visual. Actualment, aquest esport és el més practicat a aquest país asiàtic. Podem trobar més exemples primitius del futbol a l'Edat Mitjana, com per exemple la violenta pràctica d'un esport que consistia en dur una pilota de cuir des d'un lloc a un altre, amb el handicap de poder ser aturat per l'equip contrari de qualsevol manera, inclús amb arquers.

Ja al segle XVI, a Cambridge es decideix establir una serie de regles que normalitzaren la pràctica d'aquest esport, que s'havia convertit en una activitat molt violenta i sense control. Encara així, aquestes normes no van arribar a ser oficials fins al segle XIX, on s'establiren les definitives normes de Sheffield, definint un format de joc paregut al que entenem ara com futbol.

El primer torneig es disputà a 1867, amb 14 equips participants, i tingué lloc, com no, a l'estadi de la ciutat de Sheffield, emplaçament on actualment juga l'equip anglès del Sheffield FC, el club més longeu del món.

En aquesta època, el futbol començava a guanyar adeptes, i apareixien els primers seguidors i aficionats d'aquestos clubs, sempre lligats a l'equip de la ciutat, com una forma identitària que defenia la terra on es naixia. Els jugadors d'aquestos primitius equips eren amateurs, això vol dir que no rebien cap incentiu ni paga per la pràctica d'aquest esport. Es jugava a futbol per diversió i ja era un privilegi poder participar en un encontre esportiu d'aquest tipus. A 1886 apareixeria la primera contractació oficial al món del futbol: un pagament que s'efectuà en secret per dos jugadors escocesos. Anys després es permetria aquestes transaccions d'atletes, començant així també la remuneració dels jugadors pel seu treball.

El futbol començava a triomfar, a ser un espectacle important per a la societat anglesa, i aquesta popularitat s'expandí per la resta d'Europa gràcies als emigrants anglesos, que volien continuar gaudint del seu esport favorit lluny de la seua terra. Concretament a Espanya, el futbol arribava gràcies als miners anglesos ubicats a Riotinto, Huelva, qui crearen el primer equip de futbol a 1889, el Recreativo de Huelva, nom que definia a la perfecció l'objectiu lúdic d'aquest esport en aquell moment.

Abans d'iniciar-se el segle XX, ja hi eren prou equips a l'estat espanyol que practicaven aquest esport de forma totalment amateur: FC Barcelona, Athletic Club de Bilbao, Palamós Club de Futbol, RCD Español de Barcelona.

A 1902 es disputaria la primera competició nacional a Espanya. Es tractava de la Copa de la Coronación, competició que servia per a celebrar la majoria d'edat d'Alfonso XIII i així la coronació d'aquest com rei. Descobrim ací que el futbol es vinculava directament amb l'estat, amb el govern i la corona. Començava a interessar aquest esport i, amb açò, convertir l'activitat amateur del futbol en un espectacle professional que entretenia i apassionava als ciutadans espanyols.

Amb la creació a 1913 de la Real Federació Espanyola de Futbol, es consolida aquest esport i comença a incidir en la societat moderna, qui s'interessa cada cap de setmana per la competició nacional. Els ciutadans comencen a sentir una forta vinculació a l'equip de la seua ciutat, el defenen i el recolzen per a aconseguir victòries i així demostrar davant els altres clubs qui és el millor de tots ells. Aquesta competitivitat apareixeria de forma més clara a partir de l'any 1929, data on comença a disputar-se la Lliga Espanyola de Futbol.

Una altra data important per a conèixer aquesta forta implicació de la ciutadania pel futbol i la força identitària del poble cap al seu equip és la creació de la Selecció Espanyola de Futbol, equip format pels millors jugadors del país, qui defenen no només un equip, sinò que representen a tot un estat. Guanyar és demostrar davant el món qui és el millor. És a 1920 quan la Selecció Espanyola disputa el seu primer partit, davant Dinamarca, als Jocs Olímpics d'Amberes. L'equip, que encara no era professional, va aconseguir la segona posició, la medalla de plata, per a sorpresa de la resta de competidors.

Un fet que donaria un bolcada a la situació del futbol a l'estat espanyol és la instauració del règim franquista al país ibèric. Els equips comencen a diferenciar-se, no només per la seua localització geogràfica, sino també pels seus ideals, servint-se dels enormes camps de futbol per a donar regna solta al seus sentiments. El cas més clar va ser el FC Barcelona, qui iniciava una guerra ideològica a través del

futbol, en contraposició al centralisme del Reial Madrid, equip vinculat en certa manera al govern franquista. Tot i que es mantenien certes relacions institucionals per part de la directiva culé amb el govern central, un gran percentatge de

l'aficionat del FC Barcelona refusava aquest règim de forma clarivident al Camp Nou, amb forta presència d'independentisme amb banderes catalanes. Aquesta actitud es contraposava amb aquella que perseguia l'equip de la mateixa ciutat, el RCD Espanyol de Barcelona, qui sempre s'havia relacionat amb un centralisme més pronunciat, cap sentiment independentista i forta presència d'espanyolisme dins de la societat esportiva.

Aquestos exemples poden ser aplicats a altres zones geogràfiques de l'estat: el Reial Madrid es considerava el club dels madrilenys més acomodats, mentre que el Rayo Vallecano o el Atleti de Madrid era recolzat pels ciutadans de classe obrera de la capital espanyola. Igualment, a la ciutat del Túria, el València CF era elegit per la gent més ben situada econòmicament, mentre que al barri d'Orriols, el Llevant comptava amb els valencians obrers d'aquestos carrers de la ciutat valenciana.

Totes aquestes identitats, tant geogràfiques com polítiques i econòmiques, han desaparegut a l'actualitat, o al menys s'han difós en bona mesura, ja que ara la estima i vinculació a un club pot ser per molts motius, i tots ells molt diferents: estima d'un o varis jugadors, estil de joc, nacionalitat dels seus components, actitud davant els rivals, identitat política de la seua afició...

Un dels aspectes que més ha canviat del futbol en aquestos anys és la quantitat de diners que els clubs mouen cada dia. De la mateixa manera que abans definien el futbol com un joc lúdic, d'entreteniment, amateur i sense motivacions econòmiques, a l'actualitat són els diners els responsables de cada una de les decisions que es prenen en aquest esport. Drets d'imatge, drets televisius, contractes milionaris, acords publicitaris, negociacions amb els governs provincials, preu d'entrades, abonaments, merchandising... Totes aquestes activitats es decideixen arran els diners que mouen. Com entitat privada, el club s'autogestiona amb diferents fonts econòmiques, que serveixen per a mantindre l'equip i millorar-lo per a aconseguir èxits. Tot i açò, hi han altres moviments financers que sí afecten als diners de l'estat, a l'economia pública, i que incomprendiblement no es castiga amb la mateixa vara de mesura que a la resta d'entitats privades: deutes amb hisenda, impagaments, deutes a la Seguretat Social...

La raó de per què es permeteix aquesta vergonyosa permissivitat de malbaratament econòmic és només comprensible (en certa manera) per la grandiositat d'un esport que aconseguix moure totes les peces fonamentals d'una democràcia que es veu esquivada per entitats privades que eviten a pler les lleis bàsiques d'aquest estat. El futbol és massa important per a la ciutadania, plena massa hores de televisió i mou massa quantitat de diners. Si l'estat aplicara estrictament el reglament, la Constitució, molt de l'espectacle que es gaudeix actualment al futbol no podria existir. Prefereix la societat espanyola ser robada per aquestos clubs i gaudir de la passió del futbol? Pareix ser que sí.

Pla de treball

Les hores deuran multiplicar-se per 2, per ser un projecte realitzat en parella.

PREPRODUCCIÓ:

- Plantejament de la idea per al projecte (3 hores)
- Recerca de informació sobre el tema escollit: lectura de diversos articles futbolístics, assajos periodístics arran el futbol i la societat, estudi d'estil de diferents programes radiofònics que s'assemblen al treball que nosaltres volem produir, etc. (3 h.)
- Recerca de participants per al projecte final de carrera: investigació per Internet de professionals qualificats amb experiència en la matèria, recerca de persones properes a nosaltres que puguen aportar-nos informació rellevant sobre el futbol a la societat, posada en contacte amb persones tant de dins com de fora de la ciutat de València per a concretar dates per a les entrevistes. (20 h.)
- Acord amb el director de Radio l'Om de Picassent per a promoure el treball una vegada finalitzat, rebent ajuda d'aquesta emissora municipal en qüestió de material, cridades telefòniques i instal·lacions. (1 h.)
- Elaboració de la estructura del documental: fil conductor, continguts, temes a tractar i conflictes a evitar, idea general que rebrà l'oïdor, objectiu del treball... (5 h.)
- Reunions amb el tutor del projecte, on es tracten temes tant de continguts com tècnics. (15 h.)
- Elaboració d'un full justificatiu on es cedeixen els drets de veu dels interventors del projecte. (1 h.)

PRODUCCIÓ/ENREGISTRAMENT

- Gravació de les diferents intervencions dels professionals experimentats en la matèria. Aquests enregistraments han sigut tant en gravadora de mà com per via telefònica, o gravació en estudi radiofònic. Desplaçaments per tota la província de València i d'Alacant per a captar els arguments i explicacions dels distints

participants al projecte. (30 h.)

- Gravació de sons ambient com acompanyament de fons del documental. Diferents situacions on el futbol poguera o no estar present: partits de futbol, parcs, aficions al carrer, enfrontaments a la televisió... (15 h.)
- Recerca de vídeos a Internet amb sons interessants per a utilitzar com àudio d'acompanyament, tant en cançons com en so ambient. (15 h.)
- Revisió de tot el material i elaboració del guió de veu en off, una vegada enregistrats els testimonis de tots els participants al documental. Fil conductor que enllaçarà aquestes intervencions i donarà sentit i contingut al missatge del treball. (30 h.)
- Gravació de la veu en off en estudi de ràdio. (3 h.)

POSTPRODUCCIÓ

- Bolcat de tot el material enregistrat a la fase de producció. (1 h.)
- Elecció dels talls interessants. (5 h.)
- Neteja del so amb Adobe Auditions, llevant sorolls i brutícia, per a aclarir les paraules dels interventors. (5 h.)
- Edició de cadascuna de les pistes sonores, anivellat del so. (3 h.)
- Edició del treball final, ordenació de les pistes i revisió final (15 h.)
- Creació de la memòria (10 h.)
- Disseny de la caràtula del cd (5 h.)
- Preparació de la presentació (2 h.)

Total: 193 horas individuals.

Pre-producció:

La primera qüestió a resoldre era la de recopilar informació sobre el futbol, i tot allò que tingués que vore amb les temàtiques relacionades a més de aprofundir un poc més en la realització de documentals radiofònics, de la qual cosa no teníem res d'experiència, tampoc com a oients. La búsqueda es centrà en articles d'internet, llibres esportius, programes de ràdio i persones conegudes expertes o enteses en la matèria. A més, hem tingut la sort i el plaer d'acertar en molts dels entrevistats, els quals ens han donat informació excel·lent de primera mà i molt ben explicada.

La búsqueda de persones per entrevistar fou intentant agafar tot tipus d'àmbits i representant el millor possible les diferents opinions que poden haver al respecte. La posada en contacte fou principalment a través de correu electrònic o per telèfon. Alguns foren trobats en les pàgines oficials dels seus treballs, com Ramón Llopis, professor de la Universitat de València. Obviament, moltes entrevistes no s'han pogut realitzar per problema de dates, de no poder contactar amb l'altra persona o d'impossibilitat logística (generalment en trucades telefòniques no poder comptar d'estudi de grabació). D'entre els entrevistats hi ha gent de l'alçada d'un psicòleg esportiu del Llevant U.E, el ex-davanter Juan Sanchez del València C.F, el concejal d'esports i ex-directiu del futbol base de la Vila Joiosa o un àrbitre de regional preferent, entre molts d'altres. Alguns com José María Gay de Liébana vam aconseguir posar-nos en contacte amb la seua secretària dues vegades, a la segona ja no vam obtindre resposta. Es tracta de l'abogad esportiu més important d'Espanya i hagués sigut sens dubte un plus de prestigi i informació privilegiada de primera mà per al treball. Alguns aficionats de diferents clubs com el Rayo Vallecano o el Atlètic de Bilbao previstos per al capítol de "Política" no vam poder coincidir tampoc en una entrevista. Tot i eixos imprevistos (això si, previstos en qualsevol treball d'estes magnituds) hem pogut complementar i completar la informació amb altres alternatives.

Altra qüestió que havíem de solucionar amb prontitud va ser la d'encontrar un estudi de ràdio per poder grabar la veu en off que farà de fil conductor dels diferents capítols i també per enregistrar entrevistes telefòniques. Gràcies al nostre treball en

ràdio L'Om de Picassent durant l'any, el nostre responsable no va posar cap però a la utilització del estudi sempre que estigués disponible per a nosaltres.

Pel que fa al material, Pablo ja disposava d'una grabadora de mà competent en la que hem realitzat la majoria de les entrevistes. El nostre tutor, Francisco Castells ens proporcionà una altra temporalment de major qualitat en la que cubrirem un parell d'entrevistes. Per a realitzar els muntatges finals i poder treballar els audios disposàvem d'un portàtil Mac amb el programa Adobe Audition.

Decidírem no fer el guió dels capítols fins no tenir totes les entrevistes enregistrades, més que res perquè els testimonis eren molt valuosos i podien aportar-nos informació que nosaltres podíem afegir com a veu en off. Després d'esta fase, ens dedicarem a fer les entrevistes a la fase purament de producció.

Producció:

La producció, centrada en la realització de totes les entrevistes, fou realitzada en un període relativament llarg ja que han sigut enregistrades en diferents poblacions, diferents llocs i segons la disponibilitat de les dues parts interessades.

Les entrevistes foren sempre al gust i preferència de l'entrevistat, havent-nos de desplaçar al lloc que fóra. Han sigut enregistrades en Aldaia, València, Picassent (de la província de València) i La Vila Joiosa (Alacant). A Picassent, com ja hem dit anteriorment entrevistàrem per telèfon, concretament a un aficionat de l'Espanyol de Barcelona.

Altra entrevista, la més llunyana va ser amb un jugador de la tercera divisió noruega, entrevistat des d'aquell país, en aquest cas la grabació va ser directament des del mòbil, ja que no podíem disposar de l'estudi de ràdio en aquelles dates. A la Vila Joiosa fou el desplaçament més llunyà, però, de tota manera, Lluís compta allí amb una casa i va fer més fàcil tant el contacte amb els entrevistats com la possibilitat de viatjar-hi allí. Els entrevistats en foren dos: El mencionat concejal d'esports i un entrenador del futbol base que, a més, ha fet treballs d'investigació sobre l'esport vinculat amb la educació i propostes d'actuació amb els pares que tenen fills jugant als esports-base.

A Aldàia, residència de Pablo, entrevistàrem al ex-davanter del València C.F Juan Sánchez, a un seguidor del F.C Barcelona i a l'àrbitre de Regional Preferent, tots ells resident de la ciutat d'Aldaia. A València els entrevistats foren David Llopis i, gràcies a ell, el seu germà, Ramón. El primer professor universitari i psicòleg esportiu en les categories base del Llevant U.E i el segon, també professor universitari i historiador esportiu.

Una vegada realitzades totes les entrevistes i elegit el millor material i fet el guió, procedirem a la grabació de la veu en off, a càrrec de Pilar Moreno, qui ha sigut durant molts anys directora i presentadora de Aldaia Ràdio.

Per a la elaboració del guió i el muntatge s'havia de fer una prèvia escolta de tot el material grabat, que més o menys excedia les 8 hores de duració. Això seria a la última part del treball, la post-producció, previ a la presentació final del producte finalitzat.

Post-producció:

L'apartat de post-producció comprén les tasques de muntatge, edició de so, recerca de material sonor, neteja de sons, firma per part dels entrevistats de la cesió de drets (si no firmaren a la data de l'entrevista), redacció de la memòria i preparació de la presentació davant el tribunal.

La revisió del material grabat ja ens ocupà bona part del temps. Primer ho escoltàrem tot, com ja hem dit un material que podia estar entre les 7 i les 10 hores de duració (només l'entrevista amb Ramón Llopis ja tingué una duració que sobrepassava l'hora i mitja), d'eixem material eliminàrem totes les mencions que nosaltres hi fèiem, ja que, al resultat final no volíem que sortiren les nostres preguntes. Seguidament rebutjàrem el material que no era vàlid, bé per que sonorament no tenia qualitat (per interferències a la grabació o frases inconnexes) o bé perquè el contingut no era adequat o suficientment relacionat per al treball. Amb tot, deixarem el material final en la meitat, sobre les 3 hores llargues.

Sobre eixes 3 hores vàlides fou més difícil fer un guió. Un guió que intentàvem tingués un missatge, que pugui servir per a que els oients treguen les seves conclusions i, al mateix temps, informar sobre certes coses que han passat i segueixen passant al món del futbol i no són "interessants" o atractives per als mainstream.

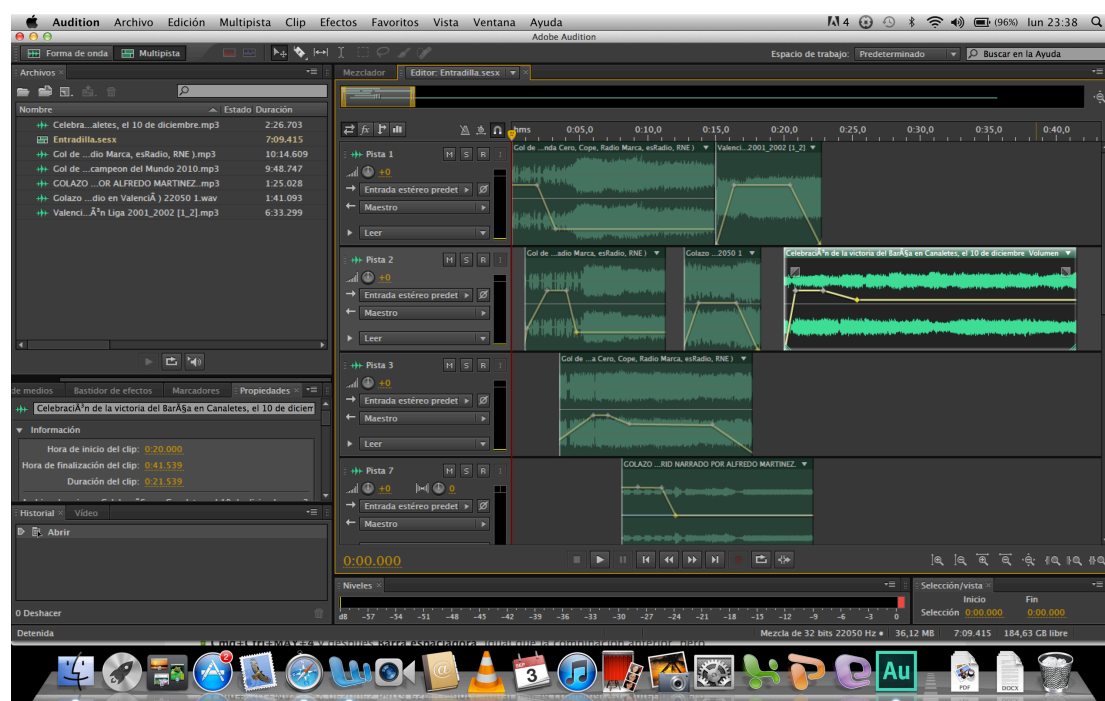
A més, els audios dels entrevistats i la veu en off es complementà amb sons diversos extrets d'internet. En alguns casos eren sons purament esportius, colpejos de balons de futbol, crits d'aficions, celebracions de gols, etc. En d'altres casos són àudios agafats de youtube principalment (per la facilitat i la immediatesa en la recerca i descàrrega que això provoca), els mencionats àudios, són diferents àudios com d'aficions "ultres" de diversos clubs de l'estat espanyol. També hem agafat la primera retransmissió d'un partit en un "No-do" i diversos gols històrics de la història.

El muntatge es realitzà en el Adobe Audition, en un portàtil Mac. Sobre aquest programa ja teníem cert coneixement per haver-lo utilitzat a les classes pràctiques de “Disseny de so”, impartida per el tutor d’aquest projecte: Francisco Castells. Les tasques eren les següents: Neteja d’àudios, retoc de volums, el muntatge d’àudios pròpiament dotant de ritme i coherència al producte final.

S’han emprat diferents eines del programa Adobe Auditions per a netejar sons, com la “Eliminación de chasquido” o la equalització amb pas alt i pas baix de les diferents freqüències. Amb el “modo espectro” hem aconseguit eliminar certs sorolls que impediènt entendre a la perfecció la veu del protagonista, o simplement per millorar la qualitat inicial del tall de veu.

En “Modo multipista” s’ha muntat el treball final, composant l’esquema treballat en paper i donant sentit a tots aquells sons disponibles per al treball. Per a donar entrada i eixida a aquestos talls, normalment hem emprat la opció fade in i fade out, encara que en algunes ocasions el tall és directe, a consciència.

Per últim, després d’haver entregat els treballs i formalitzades les instàncies, només restava preparar la presentació final davant del tribunal. Aquesta devia tenir una duració aproximada de 45 minuts. La presentació la férem intentant resumir aquesta memòria i, a més, aportant extractes del treball final, és a dir, del documental radiofònic.

Referències:

Que el futbol està mediatitzat, polititzat i banalitzat no és cap secret per ningú. Aquesta trista realitat s'ha vist augmentada en els darrers anys amb la creixent mercantilització de l'esport i l'espectacle en que s'ha vist convertit l'etern duel Reial Madrid – F.C. Barcelona.

Presumptes titulats en periodisme aborden temàtiques esportives i extra-esportives d'una manera gairebé idèntica a com els programes del cor tracten els seus assumptes. Eixa pèrdua, no ja de l'essència de l'esport sinó també de la labor periodística ha empobrit els veritables valors de l'art en que es pot convertir el fer o el veure esport.

És, per tant, un veritable plaer el poder trobar llocs on, quasi com un oasi, es continua apostant per una línia més rigorosa, més poètica, menys superficial d'abordar l'esport. Sovint, gairebé mai, ho trobem als mitjans de comunicació de nivell estatal, als més importants. És a través de cadenes de pagament o a mitjans especialitzats o específics i, per tant, no tan lligats al monetarisme, als interessos o menys preocupats en tenir més o menys vendes que podem veure un debat més assossegat i un tractament més interessant.

Sovint, aquests oasis de veritable futbol es centren en termes esportius i potser no relacionen l'esport amb l'educació, la política o l'economia com ho hem intentat fer nosaltres en aquest projecte.

Entre aquests programes podem trobar els que dedica el Canal Plus, com "Fiebre Maldini" o els ja mencionats articles de "JotDown: Contemporary cultural magazine" o la revista Panenka. Els articulistes del diari El País, sobretot Ramón Besa o John Carlin són, dins de l'àmbit comercial, un bon espai, no tant sensacionalista i més preocupat per informar de les profunditats (que també existeixen) d'eixe món tan extens i complicat com és el futbol.

Exactament açò no té tant a veure amb el nostre treball, però si més del que ho pareix. Per la intencionalitat sobretot, allunyada dels canals i les formes habituals. També per la pretensió de crear un discurs més profund, líric i compromès. Fruïm amb el futbol però li hem de demanar responsabilitats i que ens retorne també tot el que li donem (i no només en termes econòmics), és per tant d'aquest punt d'encontre en el que ens hem basat per a fer aquest treball.

Extra-esportivament també hi han certs productes que són del nostre parèixer, com el episodi dedicat a l'economia en el futbol que realitzà el conegut reporter Jordi Évole per a "Salvados" en la Sexta. En aquest programa, centrat precisament en el València C.F Jordi entrevistava a Pedro Morata, periodista i gran coneixedor de l'actualitat valencianista, conductor del programa "Ser deportivos Valencia" per a la Cadena Ser. Vam intentar contactar amb Morata per a que ens ajudés amb aquest projecte però no fou possible finalment. El programa de Salvados, en definitiva, té l'estil que hem intentat imbuir al nostre treball. Alguns capítols solts de "Societat anònima" de Canal 9 s'han centrat en la relació entre els pares-xiquets-entrenador, relació que també tractem al nostre treball. En general, hem pogut certificar que no és un tema especialment tractat, tot i estar parlant del futbol, que és universal i és omnipresent als mass-media.

Contingut dels capítols:

En cada capítol hem partit de la base de que no sabíem res de la temàtica que anàvem a tractar i, amb eixa intenció, ser més complets a l'hora de transmetre-ho als futurs oients. Evidentment, coneixíem molts dels temes dels quals hem parlat. Intentàvem informar-nos buscant a periòdics i internet notícies relacionades amb cada temàtica. El resultat pretén ser igual de valuós per algú que no sap res d'allò que envolta al futbol i també per a qui ja té coneixements previs.

En cada capítol teníem unes expectatives en forma d'objectius i de conclusions que pensàvem que aconseguiríem després d'entrevistar als personatges i fer el muntatge. De tota manera, no vol dir que, depenent de les respostes dels entrevistats haja canviat el missatge final si així ho hem considerat. Els tres capítols tenen una intencionalitat eminentment crítica però dels prejudicis o coneixements previs nostres fins al resultat final obtingut hi ha hagut variacions. Dites variacions indiquen un aprenentatge per part nostra que evidencia que, encara que siga de forma menuda, el treball assoleix la seua capacitat informativa i compleix l'objectiu.

ECONOMIA

Específicament en l'apartat d'economia, el contingut sobre aquest tema és doble. No només es parla de l'economia a gran escala, del futbol en la societat actual, sinó també de com els equips i clubs de futbol gestionen les seues pròpies economies. Com tracta i com és tractat el futbol, en definitiva.

Hi ha una sèrie de notícies conegudes per tothom respecte aquest tema, com la impunitat de molts clubs de futbol, les relacions amb les institucions, les ajudes desmesurades de l'administració, sovint municipal, la (in)moralitat del sistema que regenta i permet que açò ocòrrega, etc. No podíem, ni devíem obviar tot açò, però també hem intentat no donar res per fet i només parlar d'allò que podíem constatar llegint als diaris o coses de les quals teníem un coneixement més o menys fidedigne.

En esta etapa de crisi, potser la transcendència de què els clubs tenen un tracte especial, molt millor que el de les persones, ha sigut major. No obstant no s'ha vist incrementat massa el tractament per part dels mitjans de comunicació, o no tant com deuria. En els últims anys molts equips històrics o importants han arribat a desaparèixer, d'altres poden fer-ho en els pròxims anys. Casos com els del Alacant (no confondre amb l'Hèrcules), el Benidorm, el Castelló per posar uns quants casos de ressò evidencien que la crisi ha arribat, per fi, i de manera merescuda, al futbol.

En aquest capítol, un conseller d'esports i ex-directiu de futbol base (i per tant, amb experiència en ambdues parts del binomi administració-club) i un periodista intenten explicar perquè s'ha pogut arribat a la situació econòmica al món del fútbol.

En aquest capítol, editat i preparat com per ser el primer de la sèrie, també, per tant, hi ha una explicació i una presentació de la sèrie documental composta per tres capítols.

POLÍTICA

Exactament com ocorre amb el capítol d'economia, aquest de política també intenta parlar del terme política des de dues vessants diferenciades. La primera és la ideologia intrínseca de vegades amb certs clubs de futbol i, per tant, dels seus aficionats. A l'estat espanyol és ben fàcil identificar certes aficions a certes ideologies. Estem parlant d'aquells aficionats radicals, comunament denominats com "ultres", que porten a l'extrem la passió pel futbol i mesclen sovint l'esport amb el futbol.

Les del Reial Madrid, Atlètic de Madrid o Espanyol tenen components feixistes i d'un exacerbat nacionalisme espanyol. F.C. Barcelona o Atlètic de Bilbao són, pel contrari, aficions reivindicatives, que recolzen els independentismes de les seues respectives nacions i que en les seues vessants més radicalitzades són clarament anti-espanyoles. No representen mai als seus clubs, a les seues ciutats, ni a la resta de l'afició però de vegades les seues relacions amb els clubs poden marcar una tendència diplomàtica o política del propi club i de la percepció externa que del club es tinga.

L'altra vessant que hem intentat abordar en el treball és la explicació del perquè de les aficions i la identificació que tenen amb els clubs, que, recordem, no són altra cosa més que empreses privades on, fóra dels terrenys de joc, els seus interessos són els de tenir beneficis i no pèrdues.

Vam tenir la sort, a més, de poder visitar una sèrie d'exposicions prou interessants en el centre MUVIM de València (el Museu Valencià de la Il·lustració i la Modernitat) que, a causa de la passada Eurocopa van realitzar. Concretament eren 3 exposicions, una d'elles centrada en la identitat al futbol, la més interessant. Les

altres dues més centrades en la iconografia del futbol: Estadis, estrelles, jugadors, samarretes, clubs, partits, etc.

Després d'haver parlat en Ramón Llopis, historiador, vam poder definir millor la direcció en la que havia d'anar enfocat cada capítol i vam comprendre el perquè de les identitats. Una vessant és conseqüència de l'altra, així, la política té cabuda en l'esport quan no deuria tenir-la per una sèrie d'esdeveniments en la història que van marcar el rumb de l'esport.

Uns aficionats del València, Espanyol i F.C. Barcelona ens donen les seves opinions, algunes contraries a la idea general de l'afició, altres que segueixen la línia ideològica o d'actuació establerta pel club o pels seus aficionats.

Gràcies a realitzar aquest treball també vam poder descobrir elements o tendències que romanen ocultes en general als mitjans o a la percepció general. Com un soci de l'espanyol que vol la independència de Catalunya i renega d'Espanya o com algunes nacions han aconseguit el sentiment d'identitat i nació gràcies al futbol, com el cas d'Uruguay, que necessità guanyar dos mundials de futbol per a que la població comencés a sentir-se independent i no com un apèndix d'Argentina.

EDUCACIÓ

Aquest és el capítol on hem tingut major número d'entrevistats. La raó és perquè, a més, de ser un tema delicat i extens, volíem cobrir les diferents etapes d'un jugador, des de l'inici en la pràctica esportiva fins l'arribada a la glòria o haver d'abandonar el país per a poder guanyar diners o deixar-se el futbol per no ser una solució professional vàlida.

Com a tots els capítols, el tema ha estat tractat des de diferents punts de vista. Bàsicament parlem de l'educació com un pilar fonamental de tota societat, sovint oblidat però sempre necessari. La manca d'educació és, per lògica, l'altre tema clau d'aquest episodi. Com la manca d'educació en forma bé evident com els insults a un camp de futbol o bé com a ferramenta imprescindible per al bon creixement d'un xiquet.

Ja estàvem avisats abans de fer aquest episodi que sovint eren els pares els que pressionaven als seus fills, vivint a través d'ells. La terrible revelació de realitzar aquest treball és la constatació d'aquest fet. Els entrenadors, àrbitres, psicòlegs i demés fonts consultades apunten directament els pares culpant-los del tracte dels seus fills i la manca d'inculcació de valors veritablement vinculats a l'esport. Altre problema és la manca d'actuacions per part d'institucions i clubs de realitzar accions d'ensenyament i conscienciació als pares, entrenadors i xiquets.

L'educació és un tema, com ja hem dit, complex i extens, que dóna per a moltes lectures, perquè parlem de qui educa, de com s'educa i de si els educats s'eduquen o no. Volem que el capítol servisca per conscienciar a qui ho escolte.

Malauradament, els xiquets són tractats com a productes o matèries

primeres quan són això, xiquets, en estat formatiu i en una etapa on qualsevol cosa que els envolte els marcarà profundament.

Per altre costat, servix este episodi per fer una decisiva defensa de la pràctica del futbol, que no solament és beneficiosa en potència per al xiquet per qüestions saludables. També ho és pels valors intrínsecs que posseeix, com la solidaritat, la cultura de l'esforç, el treball en equip, el saber perdre, el respecte a les autoritats competents, que poden ser àrbitres o entrenadors i un llarg etcètera. És fa palesa la seua importància i els experts entrevistats coincideixen que és un error prohibir al xiquet la pràctica escolar, quan una de l'altra i s'han de

de l'esport per temes cosa s'ha d'alimentar saber complementar.

Després d'escoltar tots ells importància de la

els diferents testimonis, coincideixen en la educació, inclòs els que

no han estudiat mai, precisament perquè se'n penedeixen. L'objectiu que teníem abans del capítol es compleix més que en cap altre, doncs els dubtes, temors i pensaments que teníem abans s'han complit i, esperem, el capítol pugua servir d'incentiu i d'informació per aquells que no sàpiguen la importància que té, no només el futbol ni l'esport, sinó en absolutament tot, l'educació.

Veus participants

Per a realitzar aquest treball documental, hem comptat amb diferents persones que han ajudat a donar sentit i contingut al tema que volíem tractar. Gràcies a una recerca intensiva a la fase de preproducció, i fent múltiples cridades telefòniques per aconseguir a gent de rellevància, aquest projecte compta amb col·laboradors de gran nivell intel·lectual, coneixedors del tema esportiu i protagonistes mediàtics de l'espectacle futbolístic.

A continuació passem a descriure breument cadascuna de les persones que acceptaren desinteressadament col·laborar amb nosaltres per a fer possible aquest documental radiofònic.

DAVID LLOPIS GOIG

- Llicenciat en Psicologia i Diplomat en Estudis Avançats per la Universitat de València, i Master en Psicologia de l'Esport i de l'Activitat Física per la UNED.
- És membre de AECODE (Associació Espanyola de Coaching Esportiu), del Col·legi Oficial de Psicòlegs de la Comunitat Valenciana i de l'Associació de Titulats en Psicologia de l'Esport i Entrenament Esportiu de la UNED.
- En l'actualitat és professor Associat de Psicologia a la Universitat de València, a més de ser el responsable de l'Àrea de Psicologia de les categories inferiors del LLEVANT UD SAD.
- Compagina la docència, investigació i assessorament esportiu amb la de divulgació científica en revistes com Abfútbol, Corricolari, Athletics, Sportraining i Fútbol 11.
- És autor de publicacions especialitzades sobre psicologia, salut i esport. Ha dirigit i participat en nombroses investigacions que han estat presentades en congressos nacionals i internacionals.

Intervé al capítol d'Educació.

IVAN MARTINEZ "PACHU"

- Va nèixer el 19 de febrer de 1988.
- Va jugar en equips com l'Ontinyent, el Crevillent o el Novelda. Però Iván Martínez va donar-se a conèixer per la seua etapa al filial de l'Elx, convertint-se en el capità de l'equip il·licità durant molts anys.
- Fa dos temporades, "Pachu", com així se li coneix al món futbolístic, va donar un pas endavant fixant pel club noruec Valdres FK, equip de segona divisió del país escandinau.
- A més, és troba a l'últim any de la carrera de periodisme a la Universitat Miguel Hernández d'Elx.

Intervé al capítol d'Educació i d'Economia.

JUAN SÁNCHEZ MORENO

- Nascut a Aldaia, València, el 15 de maig de 1972.
- Començà el seu camí al futbol a l'escola del seu poble, fins que amb 11 anys arriba a les categories inferiors del València CF.
- A la temporada 92/93 Sánchez debuta amb el primer equip, encara que no aconsegueix jugar molts minuts, decidint anar-se'n cedit al RCD Mallorca.
- A partir de 1994, Juan Sánchez es consolida a la primera divisió amb la samarreta del Real Club Celta de Vigo, on jugaria com a davanter titular fins a 1999, any en el que el València CF decideix fitxar el jugador per una quantitat milionària.
- Al València CF viuria l'etapa més brillant: dos finals de Champions League, dos lligues d'Espanya, una Supercopa i una Copa de la UEFA.
- Abans de retirar-se, el jugador tornaria a recaure a les files del Celta de Vigo, on jugà les seues dos últimes temporades.
- Després de la seua etapa com jugador professional, Juan Sánchez continua vinculat al món del futbol: és jugador titular del Valencia CF Indoor – aconseguint ser el màxim golejador de la competició – i és part de la secretaria tècnica del València CF, com observador.

Intervé al capítol d'Educació.

RAFAEL BADAL MARIN

- Va nàixer el 19 de març de 1984.
- Començà la seua aventura com àrbitre a l'edat de 20 anys, dirigint partits de benjamins i alevins.
- A 2010 comença a arbitrar partits professionals a la categoria de preferent valenciana. Un any després assistiria a 3ª divisió com àrbitre de línia.
- Ha sigut àrbitre en competicions nacionals, com divisió de honor o futbol femení.
- A més, es llicenciat en Administració i Direcció de Empreses per la Universitat Politècnica de València.

Intervé al capítol d'Educació.

KIKO LLORET LLORCA

- Exjugador de La Vila Joiosa als anys 90 y 2000, participant en l'ascens de categoria a 2001 a 3ª divisió.
- Fa uns anys va ser el segon entrenador del primer equip de La Nucia, a 3a divisió.
- A La Vila Joiosa ha sigut tècnic a totes les categories infantils d'aquest club: des de pre-benjamin fins a juvenil.
- Actualment treballa a l'escola de futbol base del Benidorm com informador.

Intervé al capítol d'educació.

RAMON LLOPIS GOIG

- Professor Titular de Sociologia de la Universitat de València. Ha estat Investigador Visitant a la Universitat de Leicester (Regne Unit) i en l'Institut Universitari Europeu de Florència (Itàlia).
- Abans de la seva incorporació a la universitat ha ocupat llocs de responsabilitat tècnica i directiva en diverses companyies multinacionals d'alimentació i investigació de mercats.
- És un destacat estudiós de l'esport en general i del futbol en particular. Les seves anàlisis del significat sociocultural d'aquest últim han quedat plasmats en els llibres "Fútbol postnacional. Transformaciones sociales y culturales del deporte global en Europa y América Latina"(Anthropos, 2009) i "Groove Armada" (Mainstream Publishing, 2006) i en l'article "Clubes i selecciones nacionales de fútbol. La dimensión etnoterritorial del fútbol español" (Revista Internacional de Sociología, 2006).
- És coautor del llibre "Ideal democrático y bienestar social" (Madrid, CIS, 2011), escrit amb M. García Ferrando i dedicat a l'anàlisi de l'Enquesta Nacional d'Hàbits Esportius de 2010 que tots dos han dirigit per al Consell Superior d'Esports del Govern d'Espanya.

Intervé al capítol de Política i Economia.

JOSEP GUTIÉRREZ

- Va nèixer a 1970, i amb només 9 anys ja era aficionat al RCD Espanyol.
- Actualment, Josep és abonat i soci del club barceloní.
- Contactàrem amb ell gràcies a un fòrum a Internet d'aficionats del RCD Espanyol amb ideologia independentista. Josep és votant confés de Convergència Democràtica de Catalunya.

Intervé al capítol de Política

REYES SAMUEL LLAGARIA MECA

- Nascut el 3 de novembre de 1988. Seguidor del FC Barcelona des de primerenca edat.
- Aficionat incondicional del club català i de la Selecció Espanyola de futbol.
- Encara que es considera apolític, la seua intenció de vot és a la dreta liberal espanyola.
- Estudiant d'informàtica i treballador temporal a l'Ajuntament d'Aldaia.

Intervé al capítol de política

FRAN LAMA

- Nascut a 1988, és aficionat incondicional del València CF “des de que va nèixer”, segons les seues paraules.
- Abonat al València CF i membre de la Penya d'ultres “Ultra Yomus”. Va entrar a aquest grup radical abans de ser major d'edat.
- Actualment es troba a l'atur.
- Es un dels milers de seguidors valencianistes que ocupen la “Curva Nord Mario Alberto Kempes” a Mestalla.

Intervé al capítol de política

MANUEL SALMERÓN

- Nascut a 1989, aficionat al València CF i des de fa dos temporades abonat al club valencianista.
- Contrari al sentiment ultra que es viu al món del futbol.
- Manuel es troba acabant els seus estudis i es troba a l'atur.

Intervé al capítol de política

JULIO GÓMEZ VIVÓ

- Nascut a València, a l'any 1977, estudià periodisme a la Universitat CEU Cardenal Herrera.
- A 1998, entra a col·laborar a la radio local Radio l'Om de Picassent. Anys després, es convertiria en el cap de redacció d'aquesta emissora.
- A més, és el president de la Xarxa d'Emissores Municipals del País Valencià.
- Julio Gómez ha sigut un dels tres fundadors i editors del periòdic digital "L'informatiu", tancat a maig de 2012.
- Actualment també és col·laborador a Radio Marca València.
- Gran entès de futbol, molt crític amb la gestió econòmica i malbaratament dels diners públics destinats als clubs esportius. Coneixedor de l'entramat corrupte del futbol.

Intervé al capítol d'economia.

PEDRO RAMIS SORIANO

- Actual regidor d'esports de la ciutat de La Vila Joiosa, per part del Partit Popular.
- Nascut a l'any 1961, és llicenciat en Ciències Físiques i és, a més de regidor, cap de projectes informàtics.
- Va ser directiu de l'escola de futbol base de la Vila Joiosa.
- Crític amb la política de subvencions per part del seu ajuntament i de la resta d'Alacant cap al futbol i cap als esports majoritaris.

Intervé al capítol d'economia

PILAR MORENO

- Nascuda a 1976, a València.
- Va estudiar periodisme i començà a treballar a Radio Alaquàs.
- A 2000, va fundar junt amb l'Ajuntament d'Aldaia, la emisora municipal Aldaia Radio, la qual estigué en servei del ciutadà fins a 2012. En aquests 11 anys i mig en antena, Pilar Moreno va ser la cap de redacció dels informatius d'aquesta emisora, a més de ser la creadora de moltes de les seccions i programes de la ràdio.
- Després del tancament de la ràdio local d'Aldaia, Pilar Moreno ha col·laborat a la Cadena Ser Comunitat Valenciana.
- La seua veu ha acompanyat a la majoria d'emissions d'Aldaia Radio, als informatius i a diferents seccions. A més, ha sigut la veu de cunyes radiofòniques i publicitat emeses ha tot el país.

Veus en off

Conclusions:

Una vegada finalitzat el treball, fem una mena de repàs dels encerts, errors i demés qüestions de rellevància. El primer de tot hem de deixar clar que estem orgullosos del treball, sabent, clar, que tot és millorable. Pensem que és un projecte digne, un producte vendible, comercialitzable, exportable i que compleix els objectius i les pretensions inicials.

Els mencionats objectius que aconsegueix, són els de ser un producte informatiu, ho hem pogut comprovar fent escoltar el programa a gent propera a nosaltres. Entenem que mai seran objectius, però han sigut el més sincers possible, ajudant-nos a retocar certes coses finals.

A nivell formal, potser ens ha faltat més entrevistats i més opcions per a poder fer un muntatge més plural i més complet, però si que hem pogut fer un producte fluït, atractiu i amb cert ritme. Hem inserit àudios de tota classe, hem obtingut àudios interessants, entrevistats de nivell i el conjunt té un nivell adequat al que devíem demostrar, que és la capacitat de poder fer un projecte professional amb els mitjans que estan a l'abast.

Entenem que aquest projecte en condicions normals, és a dir, inclòs en una programació d'una ràdio qualsevol, es faria molt més ràpid, potser setmanalment, però també el realitzarien moltes més persones. Nosaltres no comptem amb material propi, ni estudi de gravació propi, ni amb contactes importants al món del futbol, per això estem orgullosos d'haver alçat el projecte encara que haja sigut amb mesos de diferència entre l'inici i el final.

Eixos imprevistos, els de manca de material i mitjans ho hem sabut solucionar conforme anaven apareixent. En canvi si trobem a faltar algun entrevistat més. Mencionem, en altres punts d'aquesta memòria alguns entrevistats que ens hagueren aportat encara més. En cap cas contradictori o sent més interessants que els que ja tenim, simplement hagueren aportat més en el terreny on són bons.

Pedro Morata en l'àmbit econòmic, sobretot del València C.F (però extensible als demés clubs), José María Gay de Liébana per a parlar d'economia també en els clubs, uns aficionats del Rayo Vallecano i del Atlètic en els que no vam poder finalment contactar, la presentadora de TV3 (Televisió de Catalunya) Bàrbara Arqué, la qual tenia problemes de dates (viu a Barcelona i era difícil poder gravar a

Picassent), qualsevol directiu del Castelló, equip amb greus problemes econòmics (no vam obtenir resposta), algun xiquet de 5 o 6 anys (no encontrarem cap que, a més, no tingués vergonya i poguera contestar-nos amb cert d'interès) entre d'altres són altres objectius a nivell d'entrevistats que no vam poder aconseguir.

En definitiva, els errors que creiem que hem comés han sigut en l'àmbit de pre-producció sobretot, al no haver solucionat els problemes de les entrevistes, tot i que, la qualitat dels entrevistats finals ens servia per a tancar el producte i el contingut ha sigut molt complet i exhaustiu.

És un error, meitat nostre, meitat de la societat que intentem desvetllar a través del projecte el no haver trobat cap dona als llocs en els que hem preguntat. Per això vam decidir que la veu en off, la narració fos a càrrec d'una dona, en aquest cas de Pilar Moreno, ex-directora i presentadora de la ja desapareguda Ràdio Aldaia qui ens ha ajudat de manera desinteressada. La realitat és que la dona té molt poc de pes en les institucions esportives i revela el que ja sabíem, que segueix sent un món de vegades masculista i de vegades simplement masculí a causa del desinterès femení.

El veritable èxit i valor del treball ja s'ha aconseguit, amb l'aprenentatge que ens ha donat a qui l'hem fet, creant un punt d'encontre entre els treballadors del futbol i nosaltres, els comunicadors. Totes les entrevistes tenen un valor personal important i l'experiència ha sigut perfecta. Sens dubte esperem que tot l'esforç haja valgut la pena i que el primer reconeixement siga acadèmic. Més endavant intentarem que s'emeta en altres ràdios i això també dictaminarà el valor informatiu i de qualitat que puga tenir. Potser l'indicador més important de tots: Repetiríem el fer un treball com aquest altra vegada? Absolutament.

Bibliografia i fonts de recerca

- LÓPEZ HERRERÍAS, Jose Ángel. Fútbol y sociedad (1977) Ed: Indalo, Madrid. 148 p. ISBN: 84-400-2982-9
- TEJERO, Juan. El gran circo del futbol (2012) Ed: T&B Editores, Madrid. 362 p. ISBN: 978-84-15405-27-6
- AGUILAR CRUZ, Miguel Ángel. Futbol y Coeducación (2009) Ed: Ada Book, Granada. 164 p. ISBN: 978-84-92953-77-6
- GOMEZ AMAT, Daniel. La patria del gol: fútbol y política en el estado español. (2007) Ed: Alberdania, Irún. 240 p. ISBN: 978-84-96643-97-0
- LLOPIS GOIG, Ramón. Fútbol postnacional: transformaciones sociales y culturales del deporte global en Europa y América Latina (2009). Ed: Anthropos, Barcelona. 206 p. ISBN: 978-84-7658-937-3
- Programa “La burbuja del fútbol” de Salvados, La Sexta. Emès el 28 de novembre de 2011.
- Societat Anònima, de Canal 9. Capítol: “EL FUTBOL QUE NO IX MAI ALS MITJANS”
- Regularment el programa Ser Deportivos Valencia conduit per Pedro Morata. El programa és diari.
- Articles de José María Gay de Liébana, publicats en diversos mitjans com el As o d'altres no-esportius com El Mundo o El País.
- Diversos articles sobre l'estat de l'economia actual en el futbol. Relacionats amb hisenda, clubs que perillen o desapareixen, moratòries, ajudes municipals, permutes de terrenys, etc.
- “LOS PADRES EN EL FÚTBOL BASE. PROPUESTA DE ACTUACIÓN”, Proyecto final. Ciclo Superior en Fútbol. Autor: Francisco Lloret Llorca

ANNEX